

Repülés a kultúra egén

TILLAI GÁBOR

*Janus Pannonius Múzeum, Múzeumpedagógiai Osztály
7621 Pécs, Káptalan u. 5.
e-mail: tillai.gabor@jpm.hu*

Rezümé: A Tájak-Korok-Múzeumok mozgalom keretében 35 éve megalakult a pécsi Janus Pannonius Múzeumban működő múzeumbaráti közösség. A cikk e közösség múzeumandragógiai tevékenységét mutatja be.

Kulcsszavak: Tájak-Korok-Múzeumok, Janus Pannonius Múzeum, muzeológia, múzeumandragógia, Pécs

Flying in the Sky of Culture

Summary: The community of museum lovers, working in the framework of the Janus Pannonius Museum in Pécs, was formed 35 years ago under the auspices of the „Tájak-Korok-Múzeumok” (Regions-Ages-Museums) movement. This paper presents the museum andragogy activity of this community.

Keywords: *Regions-Ages-Museums, Janus Pannonius Museum, museology, museum andragogy, Pécs*

Az országos mozgalom keretében

A Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület (TKM) pécsi klubja organikus közösségi szerveződéssel jött létre az 1980-as évek végén. Alapításakor szoros kapcsolatban volt a működés feltételeit biztosító Janus Pannonius Múzeummal. E kötelék az 1990-es évek közepén lazábbá vált. Az alkalmi programokból szívós és kitartó szakmai és közösségi szervező munkával formálódott egy kiválóan működő, múzeumi területhez kapcsolódó – döntően pécsi nyugdíjas polgárokból álló – közönség. Tanulmányomban bemutatom azokat a programokat, amelyek évről-évre összekovácsolják a tagságot a hazai és külföldi szakmai utaktól egészen az önkéntes munkáig. Ugyanakkor kitérek a közösség működését negatívan befolyásoló hatásokra is, felsorakoztatva mindazon „kényes” szakmai és emberi vonatkozásokat, amelyekre tekintettel érdemes szervezni egy felnőttképzés – élmények keretében formálódó élethosszig tartó tanulás – együttműködési kereteit.

A TKM országos mozgalom több mint 40 éve, 1977-ben indult hivatalosan útjára.¹ Legjobb emlékezetem szerint azokban az években alkották meg a közművelődés és a múzeumügy terén is fontos szabályozási kereteket, törvényeket. Fontossá vált hazánk történeti, műemléki néprajzi és természeti értékeinek megismerése és megismertetése. A nyugdíjas klubok, munkahelyi közösségek (akkor még brigádok) számára előírt, illetve a tőlük elvárt közművelődési, kulturális tevékenységet szervezett keretek között próbálták „rendszeresíteni”. Nyilvánvalóvá vált, hogy célszerű események sorozataként megszervezni a teljesítendő penzumokat – legyen az színház, mozi vagy múzeumlátogatás. Megoldandó feladatként merült fel az egyes helyszínek személyes meglátogatásának (le)igazolása, illetve ennek értékelése, megbecsülése. Így alakult ki az úgynevezett pecsételés játék a bélyegzőhelyekkel; bronz, ezüst, és arany fokozatokkal, valamint kiadványokkal (egyszerű térképtől a bélyegző helyek katalógusáig). Az egyes helyszínekről hiányzó információkat pedig a TKM Kiskönyvtári sorozat kiválóan pótolta. A mozgalom megszüntéig több mint 900 kötet jelent meg kiváló, jórészt önzetlen szakemberek tollából. Volt olyan év, amikor 30-40 kötet került kiadásra támogatásokból, pályázati pénzekből.² Mi, pécsiek büszkék lehetünk arra, hogy e mozgalom egyik megalapítója, Éri István régész (1929–2009) egykor pécsi cserkész diák volt. Pályakezdő régészként megásta a nagyvázsonyi várat (Veszprém vm.), veszprémi múzeumigazgató lett, létrehozta Budapesten a Központi Múzeumigazgatóságot, és emléktáblája ma a Laczkó Dezső Múzeum lépcsőházának falát díszíti. Neki köszönhetően a leggazdagabb kiadványsorozat éppen Baranya/Pécs és Veszprém vármegye kulturális örökségét mutatta be.

Ennek a rendszernek a kialakítása nemzetközi műemléki-múzeumi szinten is példaadóvá vált. Működtetése a tagság feladata volt. Közművelődési és szakmai díjak fémjelezték ennek közösségi-szakmai hasznosságát. Például az 1990-es Kós Károly-díj.

Különböző vetélkedőkre (pl. Várurak, várúrnők), úgynevezett vándorkönyves mozgalom elindítására, évfordulók alkalmából pedig pályázatok kiírására került sor az 1990-es években. Kialakult a hivatalosan soha el nem fogadott tagsági kártya, amely a nyilvántartás szempontjából játszott fontos szerepet. Ez ingyenes belé-

¹ A mozgalom első kiadványa az 1978-ban megjelent *Magyarország látogatható természetvédelmi területei, műemlékei, múzeumai* c. kiadvány volt.

² A TKM füzetek sorozatban megjelent 864 kiadvány listája itt található: <https://www.tkme.hu/kiskonyvtar/>

pést biztosított a múzeumok világába, de évtizedekig sok más helyen is elfogadták. A múzeumi kiállításokban tevékenykedő – sokszor nyugdíjas – teremőrök szájhagyomány útján konstatálták egyesületi tagjaink ingyenes látogatását. Noha életkoruk alapján többnyire eleve jogosultak voltak erre, mégis térítették az éves tagdíjat.

A pécsi Janus Pannonius Múzeum közművelődési tevékenysége az 1980-as években igen intenzívvé vált. A röviddel korábban megnyílt múzeumi kiállítások révén (Vasarely Múzeum, Csontváry Múzeum, Várostörténeti Múzeum) rohamosan nőtt a látogatók száma, ami a pécsi múzeum fénykorában meghaladta az évi egymillió főt.³ A Zsolnay, a Vasarely, és a Csontváry múzeumok rendszeresen hazánk 30 leglátogatottabb kiállításai között szerepeltek. Ezt segítette a *Hétvége a Múzeumban* programsorozat, illetve az *Örökség* c. folyóirat, ami évente négy alkalommal, tematikus számokkal jelent meg.

A TKM mozgalom múzeumi programok iránt érdeklődő tagjait a kezdetekben Kőnig Vilmosné Kövesdi Ibolya kolléganőm fogta össze, és én, mint a Janus Pannonius Múzeum Közművelődési Osztályának munkatársa fokozatosan kerültem szorosabb kapcsolatba e kialakuló csoporttal. 1987-ben még létezett a *Múzeumi Hónap*⁴. Októberben, a TKM mozgalom 10 éves évfordulója alkalmából Zengővárkonyban (Baranya vm.) hívtuk össze a pécsi és baranyai tagokat. Az egész napos programra kb. 40-50 fő gyűlt össze a tájház udvarán, ahol Dr. Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató, múzeumunk néprajzi osztályának egykori vezetője volt az előadó. Megemlékezést tartottunk, gesztenyét sütöttünk, meglátogattuk Fülep Lajos művészettörténész-filozófus emlékkiállítását a református templom kertjének nyári lakában, és kirándultunk a közeli gesztenyésben.

Illik megemlíteni két múzeumi kollégámat, akik szakmai tudásukkal, emberségükkel segítették a közösség munkáját. Dr. Mándoki László néprajzkutatónak köszönhetem, hogy 38 éve a JPM munkatársai közé kerülhettem. Dr. Ujvári Jenő múzeumigazgatónak pedig azért vagyok hálás, mert felismerte, hogy ezen organikus módon szerveződő múzeumbaráti közösségnek minő ismeretterjesztő „haszna” van, és nem csupán pécsi tevékenységével, de utazásai révén az ország kulturális örökségének bemutatásával gyakorlatilag „ingyenes” tapasztalatcserét tesz lehetővé. Közvetlen személyes szakmai kapcsolatokat építve évente 50-60 magyar múzeumi kiállításba vezettük el klubtagjainkat – pécsi múzeumbarátokat. Izgalmas volt például Egy József festőművész badacsonyi (Veszprém vm.) kiállításának körülménye a Múzeum Galériában, a szakmai tárlatvezetés, a Balatonról szóló irodalmi program, a szigligeti Alkotóház (vetítéses előadás), majd zárásképpen balatoni halászelevet főztünk 45 fő részére a múzeum kertjében.

A TKM mozgalom elkötelezett tagságát aktuális múzeumi kutatási témák, állandó és időszaki kiállítások megtekintése okán hívtuk össze. Természettudós kollégáink szakvezetésével egynapos kirándulásokat szerveztünk a Mecsekbe, a Zselicbe, és a kámi (Vas vm.) Jeli-Arborétumba. Igény mutatkozott a rendszeres összejövetelekre, amik helyszínként ideálisnak bizonyult az előző években megnyílt barokk karakterű Timárház/Várostörténeti Múzeum tetőtéri előadóterme (egykori bőrszárító padlása). Előadónak vagy tárlatvezetőnek mindig alapvető gondossággal, igé

³ A magyar múzeumok látogatottsági statisztikái a következő webhelyen tekinthetők meg: <https://muzeumstat.hu/hu/summary>

⁴ Az Országos Múzeumi Hónap évente ismétlődő rendezvénysorozata 1962-ben indult. Neve később *Országos Múzeumi és Műemléki Hónapra* változott, illetve mai utódja a *Múzeumok Őszi Fesztiválja* című országos programsorozat.

nyességgel hívtuk kollégáinkat, illetve más intézmények szakembereit is (egyetemi oktatókat, geológusokat stb.). A teljesség igénye nélkül hadd soroljuk fel olyan szakmailag megbecsült kollégák neveit, mint Dr. Bezeredy Győző helytörténészt, Kárpáti Gábor régészt, Millei Ilona textilrestaurátort, akik első kérésre szívesen jöttek előadását, tárlatvezetést, régészeti ásatás bemutatót tartani.

Múzeumbaráti közösségünk alaptevékenysége volt a JPM múzeumi kiállításainak minél sokoldalúbb megismerése és megismertetése (pl. a Zsolnay kerámia stílus-korszakai, a Pécssett található építészeti emlékek, a Belváros szobrai stb.). Továbbá a JPM kiállítótermeiben nem bemutatható múzeumi értékekre is hangsúlyt fektettünk (pl. Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában a Munkácsy-trilógia, vagy a Művészetek és Irodalom Házában a Szépművészeti Múzeumból érkező egyiptomi kiállítás). Másik fontos feladatunk a JPM keretében kiállított időszakos kiállítások szakmai bemutatása lett. Ilyen volt például Leonardo da Vinci munkásságának módszertani bemutatása makettek/modellek segítségével, a Modern Magyar Képtár, illetve a Káptalan utca kiállítótereiben. Ez szerteágazó felkészülést igényelt a matematika, fizika, csillagászat, építészet, orvostudomány s persze a festészet terén. Négy hónap alatt 60 alkalommal 1,5-2 órás tárlatvezetést tartottam – köszönhetően annak is, hogy személyesen jártam Itália olyan városaiban, ahol Leonardo alkotott (Milánóban, Rómában, és a Loire menti kastélyban, ahol elhunyt). Mindez meglehetősen kimerítő volt.

Néhány alapelvet hadd írjak le, amelyek a hosszú évek tapasztalatai alapján fontosakká váltak a közösség szakmai, emberi működtetése során! A múzeumnak ismeretterjesztési szempontból két fő iránya van: egyrészt bemutatni és megismertetni a helyben feltárt, gyűjtött és kutatót tárgyú értékeket (és a hozzájuk tartozó szellemi örökséget), másrészt időszakos kiállításával a távolabbi kultúrák értékeit közelebb hozni a helyi polgárokhoz (ld. Munkácsy-trilógia, bolgár ikon kiállítás, Ravennai mozaik másolatok stb.). Ugyanakkor tapasztalataim szerint az emberek többsége nem ismeri közvetlen „szomszédsága” értékeit – esetünkben a pécsi polgárok Tolna és Somogy kincseit. (Ennek feloldására is szerveztünk programokat – pl. Múzeumok Őszi Fesztiválján könyvbemutató, szerb templomok meglátogatása Baranyában, illetve egynapos tolnai kirándulás stb.).

Fontos volt a naprakészség, és az aktualitások bemutatása is. Erre volt példa Horvay János pécsi születésű szobrászművész szoborcsoportjának megtekintése a dombóvári (Tolna vm.) Szigeterdőben, és az elhelyezése körüli vita megismerése. Egyébként szülőháza Pécssett, a Felsőmalom utca 3-ban volt, és ő alkotta Kossuth Lajos, valamint Zsolnay Vilmos Pécssett található szobrait is.

A következő lényeges elem a hitelesség. Minden esetben szigorúan igényes és szakmailag végiggondolt programot kellett megszervezni, különben nem lett volna folyamatos a tagok érdeklődése (ld. létszámokat). Ugyanakkor szervező tevékenységemet szolgálatnak tekintem, amellyel egyrészt öregbítem múzeumunk hírnevét, társadalmi elismertségét, másrészt pedig pozitív, kreatív hozzáállást biztosítok a tagok részéről közös tevékenységünkhöz.

A pécsi egyesület

A Pécsi TKM Klub Egyesület alakuló ülésére 1997. december 11-én került sor a Civil Közösségek Házában (Pécs, Szent István tér 17.). Oda már néhány évvel korábban átköltöztünk, mivel a JPM múzeumaiban 70-80 érdeklődő számára már nem volt alkalmas előadóter. A kezdeti években otthont nyújtó Várostarténeti Múzeum tetőtéri előadótermét ugyanis hamar kinőttük; 1993-tól a közeli Lenau Ház (német nemzetiség kulturális intézménye) akkoriban felépült korszerű előadótermét laktuk be.

Az alapszabályzatot szakképzett jogással készítettük el. Ennek mintájaként az anyaegyesület alapszabálya szolgált. Ám, minden alapszabály csak annyit ér, amennyit megvalósítanak belőle. Célkitűzéseink a nemzeti és nemzetiségi hagyományápolás, honismereti és helytörténeti ismeretterjesztés, világörökség és irodalmi rajzpályázatok lebonyolítása, kulturális rendezvények szervezése, a közösség érdekében történő együttes cselekvés ösztönzése, és a klubtagság műveltségét gyarapító turisztikai tevékenység lettek. Széleskörű propagandát folytattunk a TKME megismertetésére és népszerűsítésére. Együttműködtünk minden olyan társadalmi szervezettel, körrel, alapítvánnyal és intézménnyel, amely egyetértett a TKM mozgalom célkitűzéseivel. Nemzetközi kapcsolatokat építettünk ki szűkebb pátriánk értékeinek jobb megismertetésére. Külföldi testvérvárosi kapcsolatokon keresztül a határon túli magyarság hasonló kulturális egyesületeivel és mozgalmaival tartottuk a kapcsolatot. Alapelvünk volt, hogy civil szervezatként mi magunk finanszírozzuk működésünket, ne függjünk pályázatoktól, vagy önkormányzati támogatásoktól. A tagdíj befizetését minden közénk tartozótól közösségi szempontból elvártuk, és cserébe rendszeres résztvevőink számára színvonalas kulturális szolgáltatást biztosítottunk. Ez a formális tagdíj programjaink költségeinek fedezése mellett a közösségért végzett társadalmi és szellemi szervező munka megbecsülését -legalábbis szimbolikusan- kifejezte. A közösségi programok aktív résztvevői számára pedig többszörösen „megtérült” ez a befektetés.

Összejöveteleinket ma is havonta két alkalommal tartjuk. A hónap első hétfőjén 15-17 óra között ügyelet van. Ezen alkalmakon osztjuk ki a programokat, ekkor lehet jelentkezni a buszméretnek miatt kötött létszámú utazásokra és kirándulásokra, a tagdíjat befizetni, vagy csak egyszerűen találkozni az ismerősökkel, és fotóalbumokat nézni az eltelt időszak közös élményeiről. Ilyen alkalmakkor általában 40-50 klubtag fordul meg a helyszínen. A rendszeres találkozások másik lehetősége a klubfoglalkozás minden hónap harmadik hétfőjén 17 órától. Ilyenkor előadásokat szervezünk a tagság részére. Érdekes és vonzó témák esetén gyakran már 15-20 perccel az előadás kezdete előtt telt ház van, ami kb. 70 főt jelent alkalmanként.

A 2010-es év különleges lehetőség volt Pécsnek a kulturális örökség terén, hiszen Essen és Isztambul mellett *Európa Kulturális Fővárosa* (EKF) lehetett. Az idelátogatók számos értékes programon, rendezvényen vehettek részt; ugyanakkor TKM közösségünk nem szervezett semmi rendkívülit, mivel az előző 10-15 évben is igényes és színvonalas programokra vonzottuk az érdeklődőket a pécsi tagcsoport tagjainak aktív közreműködésével.

Feltétlenül ki kell azonban emelni az évről-évre gazdagodó és változatosabbá váló önkéntes munkát, illetve a múzeumi közegehez kapcsolódó egyéb támogatói tevékenységünket. 2010 márciusában és áprilisában EKF partnervárosi program keretében társszervezői voltunk a Somogyi-könyvtárral egy Szeged-Pécs gyerekvetélke-

dőnek, amelyen mintegy 200 résztvevő indult. A legeredményesebb 80-80 diáknak szerveztük a döntőt Szegeden, illetve Pécsen. Két-két autóbusszal érkeztek a gyerekek. A vetélkedő sikeréhez klubunk önkénteseivel, illetve vendéglátással járult hozzá.

Mind anyagilag mind személyesen a legjelentősebb eseménnyé vált az elmúlt 2-3 évben a *Múzeumok Éjszakája*. Pécsi helyszínein tagságunk önkéntes 'teremőrök' ad (2010-ben ez 16-19 fő volt). Egy-egy rendezvény finanszírozását is klubtagjaink biztosították, például a korhű viseletmásokban való fényképezkedést az *Évezredek Öröksége* diákvetélkedő elődöntőjében, pécsi műemléki helyszínek látogathatóságát, illetve a döntő utolsó helyezést elérő csapatának díjazását, ami általában részvételi lehetőség 1 napos kirándulásunkon négy diák, illetve felkészítő tanárunk részére. 2010-ben ez Boszniában Szent György napon a jajcei vízeséshez vezető túránk volt, mely Pécsen az itt látható Csontváry festmény miatt kiemelt helyszínek tekinthető. Mivel két autóbusszal 96 érdeklődőt vittünk erre a programra, így két további múzeumi díjazott is velünk tarthatott. 2009 adventjén Néprajzi Múzeumunk meghirdetett egy kézműves vetélkedést Betlehemek alkotására. Ekkor két zselici tanítónőt jutalmaztunk ezzel a kirándulásunkkal. Önkénteseink jelen voltak a *Múzeumok Őszi Éjszakája* elnevezéssel meghirdetett, a Szent Márton-nap közeli országos eseményen a Néprajzi, illetve Természetudományi Múzeumainkban 8-10 fővel. Több alkalommal segítettünk önkéntes teremőrökkel a Dóm Múzeum időszaki kiállításain. Cserébe díjmentesen rendelkezésünkre bocsátották az európai rangú középkori pécsi székesegyház kőfaragványait bemutató kiállítás tereit évadzáró összejöveteleinkre (bérleti díja egyébként e helyszínt elérhetetlené tette volna számunkra), melyen 2010-ben a Híres Pannónia Régizenei Együttes koncertjét élvezhettük. Hagyományainkhoz híven legaktívabb önkénteseinket a Pécsi Nemzeti Színház előadásaira szóló utalvánnyal jutalmazzuk, illetve igényes múzeumi katalógusokat kapnak. Számtalan alkalommal segítettük praktikus információkkal a Békéscsabáról, Szombathelyről, Kecskemétről, Budapestről és még sok más városból hozzánk forduló más TKM tagcsoportok vezetőit.

Múzeumi közművelődési szakemberként szakmai körökben többször is beszámolhattam egyesületünk múltjáról, aktuális tevékenységéről, illetve a pécsi tagcsoport munkásságáról. Nem hallgattam el a problémákat: a csökkenő taglétszámot, az elöregedést, az országos egyesület kiüresedését, és vezetésének szakmai alkalmatlanná válását sem. Sajnos pécsi közösségünket is jelentős személyi veszteségek érték. Elhalálozott klubpénztárosunk, aki az országos egyesület munkájában is tevékenyen részt vett az elmúlt években. Szerepkörét helyi egyesületünk egyik vezetőségi tagja vette át (ő már eddig is résztvevője volt országos egyesületünk rendezvényeinek, közgyűléseinek). Sajnos a közösségi munka része az is, hogy klubtagjainkat esetenként én búcsúztatom ravataluknál. (Ez elsősorban egyedülálló tagjaink kérésére történik...)

A város gazdaságtörténetére vonatkozó ismereteket is napirenden tartjuk. Kitértünk a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara megalakulására, a Bőrgyárat alapító Höfler családra, Hamerli családra, és a Dunagőzhajózási Társaságra. Nem feledkeztünk meg a vendéglátás közösségi tereiről sem: Pannónia Szálló, Polgári Kaszinó, Nádor Szálloda. Fontos szerepet szántunk a művészetek képviselőinek, a hozzájuk kapcsolódó helyszíneknek, és a képzőművészeti múzeumi kiállításoknak (Csontváry, Vasarely, Endre Nemes, Martyn Ferenc Múzeumok). Irodalmi emlékek közül Janus Pannoniusnak, Babits Mihály helyi vonatkozásainak, a színházi élet helyszíneinek (Bóbita Bábszínház, - Kós Lajos, Pécsi Balett - Eck Imre), és a zenei életnek (Liszt

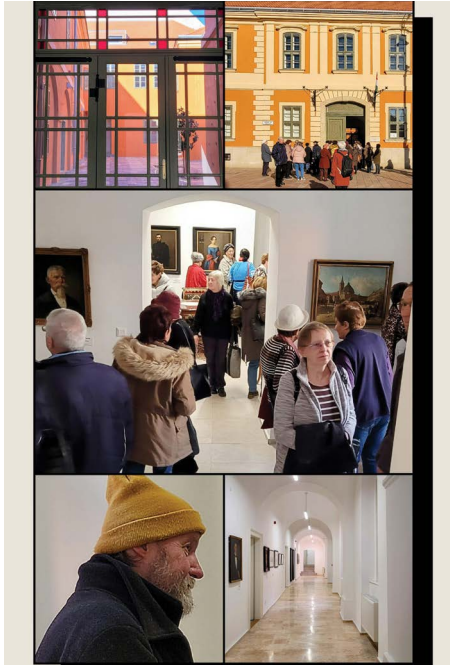
Ferenc, Kodály Zoltán, Carl Orff, Bárdos Lajos, Agócsy László, Tillai Aurél, Király Csaba, *Europa Cantat*). Külön feladatsor dolgozta fel a baranyai népszokásokat, illetve az 1904-ben megnyílt Pécs Városi Múzeum 100. évfordulójára rendezett emlékkiállításokat. A diákvetélkedő szervezői az *Európa Kulturális Főváros* feladatait és témaköreit úgynevezett felvezető évek mentén szervezték. 2007-ben az *Országos Szabadtanulási Kongresszus* 100. évfordulója alkalmából a pécsi oktatási intézmények múltja és jelene került górcső alá, a középkori egyetemalapítástól kezdődően a történelmi iskolák (Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma, Janus Pannonius Gimnázium, Pécsi Leöwey Klára Gimnázium, Ágoston Téri Általános Iskola stb.) történetén át a kortárs oktatás jellemzőiig. 2008 során elsősorban a nemzeti kisebbségek kultúráját, életmódját bemutató feladatokra került sor. A tárgyi kultúra és a szellemi értékek mellett, a jellegzetes baranyai gasztronómiának is figyelmet szenteltünk. A teljesség igénye nélkül, az ormánsági falvak világa, a baranyai svábok, horvátok, szerbek és cigányok világának megismertetése is fontos volt. 2009-ben pedig a Pécsi Egyházmegye alapításának 1000 éves évfordulója okán a történelmi vallások, és ezek pécsi helyszíneinek megismerése volt a célfeladat. Itt a keresztény egyházak (római katolikus, református, evangélikus, görögkatolikus, görögkeleti) mellett a diákok megismerhették a zsidó, és a mohamedán vallás világát is.



1. Kép:

A TKM klub pécsi tagjai Tillai Gábor vezetésével közös megemlékezést tartottak a székesegyház altemplomában Janus Pannonius püspök halálának 550. évfordulója alkalmából, 2022-ben. (Fotó: TKM)

Egyesületünk ma is tovább él és működik. Legutóbbi közös programunk a Janus Pannonius Múzeum Széchenyi téri felújított kiállítási épületének közös megtekintése volt.



2. Kép:
A TKM klub pécsi tagjai közösen tekintették meg a Janus Pannonius Múzeum Széchenyi téri felújított kiállítási épületét 2024-ben. (Fotó: TKM)

2005. augusztus 20-án szakmai és közösségi munkámat dr. Sólyom László Köztársasági Elnök a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével ismerte el az Iparművészeti Múzeumban. 2024. január 21-én pedig 160 pécsi polgár szavazata alapján a Pécsi Székesegyházban vehettem át a Tüke Emlékérmet a múzeumbaráti közösségem nevében a kuratórium elnökétől, Habsburg György főhercegtől.



3. Kép:
Tillai Gábor, a pécsi TKM klub vezetőjeként vette át a Tüke Emlékérmet a székesegyházban, 2024-ben. (Fotó: TKM)